

УДК 371.32:821.161.2

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Рускуліс Л. В.

У статті зроблено спробу проаналізувати лінгвістичні основи підготовки майбутнього вчителя української мови. Аналіз навчальних планів, робочих програм, науково-методичної літератури дав можливість віднести до дисципліни лінгвістичного спрямування такі курси: вступ до мовознавства та загальне мовознавство, сучасну українську літературну мову, історію української мови (історична граматики, старослов'янська мова), українську діалектологію, культуру мовлення, стилістику української мови, лінгвістичний аналіз тексту. Автором з'ясовано ключові завдання дисциплін циклу фахових компетентностей. На основі проведеного дослідження визначено низку фахових (предметних) компетентностей для кожної з дисциплін.

Ключові слова: фахові компетентності, загальнопредметні компетентності, цикл лінгвістичних дисциплін, лінгвістичні основи.

В статье проанализированы лингвистические основы подготовки будущего учителя украинского языка. Анализ учебных планов, рабочих программ, научно-методической литературы дал возможность отнести к дисциплинам лингвистического направления такие курсы: введение в языкознание и общее языкознание, современный украинский литературный язык, историю украинского языка (историческая грамматика, старославянский язык), украинскую диалектологию, культуру речи, стилистику украинского языка, лингвистический анализ текста. Автором выяснены ключевые задачи дисциплин цикла профессиональных компетентностей. На основе проведенного исследования определен ряд профессиональных (предметных) компетенций для каждой из дисциплин.

Ключевые слова: профессиональные компетентности, общепредметные компетентности, цикл лингвистических дисциплин, лингвистические основы.

This article attempts to analyze the linguistic foundations of Ukrainian language future teacher. The analyze of curriculum, work programs, scientific and methodological literature made it possible to include to the discipline of linguistic orientation the following courses: Introduction to Linguistics and General Linguistics, Modern Ukrainian Literary Language, History of Ukrainian (Historical Grammar, Old Slavonic Language), Ukrainian Dialectology, Culture Speech, Ukrainian Language Style, Text Linguistic Analysis. The author found the key tasks of professional competence for the discipline cycle. Based on the study, the author identified a number of specialized (subject) competencies for each of the disciplines.

Among the key competencies the author highlights: the ability to characterize the nature, function, system, structure of human language, communication language and society; ability to interpret basic linguistic units, the relationship between them; ability to analyze milestones in the formation and development of modern Ukrainian and world linguistics; and system aspects of linguistic science; the ability to study fundamental scientific data from all sections of modern Ukrainian literary language; the ability to learn the system features of language units in all levels and their change patterns in the operation; ability to analyze Ukrainian dialect and their features; the ability to native spoken language at all linguistic levels; the ability to take into account the characteristics of speech, accuracy, clarity, accuracy, consistency, normativity; ability to identify the language and style of language characteristic; ability to analyze text features of different styles; the ability to understand the latest trends in Ukrainian linguistics; ability to operate the linguistic terminology.

Key words: professional competencies, general course competencies, linguistic disciplines cycle, linguistic basis.

Динамічний поступ суспільства неможливий без постійного та цілеспрямо-ваного оновлення національної освіти, розробки та впровадження прогресивних технологій навчання молоді, гуманізації, диференціації та інтеграції навчання, науково обґрунтованої цілісної системи підготовки майбутнього вчителя. У зв'язку з цим вища освіта ставить перед собою завдання сформувати високопрофесійного, компетентного фахівця, спроможного самостійно розв'язувати педагогічні завдання, а також здатного до пошуку нових методологічних орієнтирів щодо здобуття інформації та модернізації процесу набуття відповідних фахових знань та умінь.

Основою розвитку професіоналізму випускника філологічного факультету є отримана ним професійно-педагогічна підготовка, в ході якої відбувається формування низки компетентностей (професійно-педагогічні, професійно-комунікативні, фахові, загальнопредметні та ін.), які забезпечують результативність розв'язання соціально-професійних завдань.

На важливості врахування компетентнісного підходу в процесі підготовки майбутніх фахівців наголошують М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дороз, І. Дроздова, С. Караман, Л. Мацько, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко та ін. Проаналізовані погляди науковців на сутність компетентнісного підходу та поняття "компетентність сучасного вчителя української мови" дали змогу визначити дві основні групи компетентностей – загальнопредметні та фахові, за допомогою яких досягається високий рівень формування професійної майстерності майбутнього фахівця.

Мета статті – проаналізувати лінгвістичні засади підготовки майбутніх учителів української мови, охарактеризувати основні завдання дисциплін (цикл фахових компетентностей), визначити компетентності, що формуються в процесі їх засвоєння.

Глибокий аналіз навчальних планів, навчальних та робочих програм, наукових та науково-методичних джерел дає можливість виділити дві групи дисциплін, що засвоюються студентами протягом навчання у ВНЗ:

1. *Цикл дисциплін фахових (професійних) компетентностей:*

а) дисципліни лінгвістичного спрямування: вступ до мовознавства та загальне мовознавство, сучасна українська літературна мова, історія української мови, українська діалектологія, культура мовлення, стилістика української мови, лінгвістичний аналіз тексту;

б) дисципліни психолого-педагогічного спрямування: психологія, педагогіка, методика навчання української мови.

2. *Цикл дисциплін загальних компетентностей:* історія та культура України, філософія, іноземна мова.

Ознайомлення майбутнього вчителя української мови з циклом дисциплін лінгвістичного спрямування починається з курсу "*Вступ до мовознавства*", який є пропедевтичним до загального мовознавства та служить теоретичною базою для інших лінгвістичних дисциплін. Його завдання полягає в ознайомленні першокурсників з основами науки про мову, її найважливішими поняттями, проблематикою, головними мовознавчими термінами, виробленні початкових навичок спостереження явищ мови в їх науковому аналізі. Програмою дисципліни передбачено розгляд таких найважливіших проблем: загальні питання мовознавства (мовознавство як наука; природа, сутність, функції та будова мови; походження та розвиток мови; мови світу, їх вивчення та генеалогічна класифікація); фонетика та графіка, лексикологія та фразеологія, граматики, мовна типологія. Отримані знання є необхідними для подальшого вивчення дисциплін циклу фахових компетентностей, передбачених навчальним планом спеціальності. Основні завдання курсу: з'ясувати природу та сутність мови; осмислити структуру мови; ознайомитися з процесами походження мови, її функціонування та закономірностями розвитку; висвітлити питання виникнення й розвитку письма; засвоїти класифікацію мов світу за походженням і за будовою; з'ясувати шляхи й методи вивчення мовного матеріалу [4; 6; 9].

Відповідно до визначених проблем у результаті засвоєння дисципліни "*Вступ до мовознавства*" формуються такі компетентності:

- здатність оперувати основними відомостями з загального мовознавства;
- здатність характеризувати природу, функції, систему, будову людської мови, зв'язок мови з суспільством;
- здатність витлумачувати головні мовні одиниці, взаємозв'язки між ними;

- здатність оперувати знаннями про класифікації мов, мати уявлення про етапи розвитку письма;
- здатність аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини;
- здатність оперувати мовознавчою термінологією.

Дисципліна *"Загальне мовознавство"* має підсумковий характер, узагальнюючи лінгвістичний матеріал із дисциплін циклу фахових компетентностей та даючи їм теоретичне обґрунтування, розширюючи загальнолінгвістичну підготовку майбутнього вчителя української мови. Студентами засвоюються такі проблеми: питання історії мовознавства, теорії мови та методології мовознавства [10, с. 9]. До завдань курсу відносимо: визначення ролі та значення лінгвістичної науки для розвитку суспільства взагалі й мови зокрема; сприяння розвитку вмінь студентів аналізувати думки вчених, розуміння значення сучасних мовознавчих теорій та історії лінгвістики для суспільного розвитку; формування знань студентів про порівняльно-історичне мовознавство (компаративістику), розуміння ролі й значення праць представників цього напрямку; формування знань про сучасні мовознавчі напрями й дослідження (психолінгвістика, етнолінгвістика та лінгвокультурологія, гендерна лінгвістика, семіотика та ін.).

Відповідно до визначених проблем у результаті засвоєння дисципліни *"Загальне мовознавство"* формуються такі компетентності:

- здатність критично оцінювати набутий досвід із позицій останніх досягнень філологічної науки;
- здатність аналізувати віхи становлення й розвитку сучасного українського та світового мовознавства; аспекти та систему розвитку лінгвістичної науки;
- здатність студіювати теорії виникнення мови (філогенез) та процес становлення й розвитку мовлення окремого індивіда;
- здатність розвивати вміння проводити порівняльні дослідження структурних і функціональних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними;
- здатність застосовувати досягнення національної та світової культури у вирішенні власних професійних та життєвих завдань;
- здатність оперувати лінгвістичною термінологією.

Курс *"Сучасної української літературної мови"* є наскрізним, оскільки засвоюється протягом усього періоду навчання майбутнього вчителя української мови. Основні його завдання – дати ґрунтовні знання з української мови на всіх мовних рівнях (фонетична система, лексичний склад, особливості словотвору та морфеміка, граматична будова); засвоїти норми української літературної мови (орфоепічні, орфографічні, лексичні, граматичні та стилістичні); підвищити рівень культури усного та писемного мовлення; сприяти збагаченню лексичного запасу майбутнього вчителя української мови фаховою термінологією [12, с. 3].

Відповідно до поставлених завдань у результаті засвоєння дисципліни *"Сучасна українська літературна мова"* формуються такі компетентності:

- здатність студіювати фундаментальні наукові дані з усіх розділів сучасної української літературної мови;
- здатність пізнавати системні особливості мовних одиниць усіх рівнів та закономірності їх змін у процесі функціонування;
- здатність володіти сучасною українською мовою в її літературній формі, знати її діалектне різноманіття; пізнати зв'язки української мови з іншими мовами світу, її історію, сучасний стан і тенденції розвитку;
- здатність аналізувати українську мову в діахронічному та синхронічному аспектах, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів;
- здатність розуміти новітні напрями української лінгвістики (етнолінгвістика та лінгвокультурологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика й лінгвоконцептологія та ін.).

Історія української мови як спеціальний навчальний предмет у ВНЗ включає дві частини (дві дисципліни): історичну граматику (займається студіюванням конкретних фонетичних та граматичних змін в українській мові упродовж її становлення та функціонування) та історію літературної мови (досліджує загальні процеси формування лексичного та стилістичного шарів мови, вироблення її граматичних і

правописних норм, становлення стильової різноманітності у взаємозв'язках із розмовною мовою, історією та культурою народу, із мовами та культурами народів-«співрозмовників»). У ході ознайомлення з курсом майбутній учитель української мови вивчає такі основні питання: походження української мови; формування нової української літературної мови; українська літературна мова 20–90-х рр. ХХ ст. [2, с. 3–9].

Відповідно до визначених проблем у результаті засвоєння дисципліни "Історія української мови" формуються такі компетентності:

- здатність встановлювати зв'язки української мови та її типологічні співвідношення з іншими мовами, історію, сучасний стан і тенденції розвитку;
- здатність студіювати шляхи розвитку й становлення старослов'янської літературної мови в контексті історії слов'янських мов та особливості спільнослов'янської мови як генетичного джерела всіх слов'янських мов;
- здатність визначати найбільш актуальні проблеми славистики; звукову та морфологічну систему старослов'янської мови; володіти основами старослов'янської мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами;
- здатність аналізувати джерела вивчення історичної граматики української мови.

Українська діалектологія як наука та навчальна дисципліна вивчає українську діалектну мову, місцеві різновиди української мови, її місцеві, територіальні діалекти; закономірності живої народної мови в багатогранності її діалектів та говірок, географічне поширення діалектних явищ, окреслення певних діалектних одиниць у їх системі, злиття діалектів із загальнонародною мовою [5, с. 3] та є, безперечно, важливою для майбутнього вчителя української мови, оскільки готує його до роботи в говірковому оточенні. Аналізований курс передбачає розгляд таких питань: наріччя й говори української мови; фонетика, граматики й лексика української мови; лінгвістична географія; українська діалектографія та гектографія; функціонування онімів у говірковому мовленні; українська мова поза межами України. Основними завданнями вивчення діалектології є: розгляд теоретичних основ діалектології; студіювання відомостей з історії вивчення діалектів української мови; характеристика фонетики, лексики та фразеології, граматики української народної мови; засвоєння класифікації українських діалектів; вивчення творчого спадку найвідоміших українських діалектологів та їх праць [1, с. 4–5].

Відповідно до поставлених завдань у результаті засвоєння дисципліни "Українська діалектологія" формуються такі компетентності:

- здатність аналізувати українські наріччя та їх особливості;
- здатність визначати спільне й відмінне українських говірок та сучасної української літературної мови;
- здатність аналізувати говірку свого населеного пункту;
- здатність характеризувати соціальні діалекти;
- здатність аналізувати говірковий текст, указуючи наріччя та діалект;
- здатність оперувати специфічною термінологією.

Засвоєння норм та всіх можливих варіантів сучасної літературної мови, користування ними в різних практичних мовленнєвих сферах; удосконалення усного мовлення студентів на основі засвоєння вимог до техніки мовлення та правил культури мовлення передбачає вивчення дисципліни "*Культура української мови*" [3, с. 3]. Визначаємо такі основні завдання курсу: засвоїти поняття "мова", "мовлення", "культура мови", "культура мовлення", "статут гарної мови", "техніка мовлення"; функції усного мовлення, критерії та сторони; розглянути основні комунікативні ознаки культури мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, нормативність; ознайомитися з будовою мовного апарату та навчитися оптимального його використання; навчити знаходити варіант вимови та інтонації залежно від змісту висловлювання, умов комунікації контексту; прищепити навички коригувати як своє мовлення, так і мовлення інших.

Відповідно до поставлених завдань у результаті засвоєння дисципліни "Культура української мови" формуються такі компетентності:

- здатність володіти усним мовленням на всіх мовних рівнях (фонетичний, лексичний, граматичний, стилістичний);
- здатність оптимально використовувати мовний апарат;

- здатність ураховувати ознаки культури мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, нормативність;
- здатність інтонувати текст, читати його відповідно до норм сучасної української літературної мови;
- здатність засвоїти термінологічний апарат дисципліни.

Стилістика української мови як наука та навчальна дисципліна вивчає стилістичну диференціацію мови, її функціональні стилі, можливості української мови в різних структурно-функціональних стилях на усіх рівнях (фонетичному, лексичному, фразеологічному, граматичному). Вона належить до основних навчальних предметів, оволодіння якими є обов'язковою складовою формування лінгвокомунікативної компетентності майбутнього вчителя української мови. Стилістика ґрунтується на знаннях природи, матерії мови, її семантики, лексики, граматики, однак охоплює вже їх функціональний аспект. Курс передбачає засвоєння таких основних питань: оволодіння теоретичними засадами стилістики як науки та навчальної дисципліни; вивчення стилістичних ознак мовних одиниць різних рівнів; використання стилістичних засобів для експресивного вираження мовлення; розкриття закономірностей функціонування української мови в різних сферах суспільного життя; формування мовного чуття та естетичних уподобань мовців; піднесення культури мовлення майбутнього вчителя української мови [11, с. 3].

Відповідно до поставлених завдань у результаті засвоєння дисципліни "Стилістика української мови" формуються такі компетентності:

- здатність визначати мовний стиль та мовні засоби, характерні для нього (співвідношення функціональних стилів та усної й писемної форм мови; проблема суб'єктивного та об'єктивного в стилі; взаємодія стилів і підстилів; співвідношення стилю художньої літератури з іншими функціональними стилями);
- здатність аналізувати особливості текстів різних стилів (стильова та стилістична інтерпретація текстів; стильове текстотворення; співвідношення інтралінгвістичного й екстралінгвістичного в стилістиці; співвідношення національного та інтернаціонального);
- здатність визначати методи, принципи та прийоми стилістичного аналізу;
- здатність засвоювати стилістичну норму;
- здатність оперувати основними поняттями й термінами стилістики української мови.

"Лінгвістичний аналіз тексту" як наука та навчальна дисципліна має за мету віднаходити й описувати систему категорій тексту, визначати специфічні мовні складники змісту та форми, висвітлювати різновиди зв'язків між окремими частинами й усталеними правилами вираження та експлікації цих зв'язків. На сьогодні не досягнуто єдиної думки щодо моделі та змісту курсу, оскільки він розглядається як лінгвістичний аналіз художнього тексту, як лінгвістична інтерпретація художнього тексту, як філологічний аналіз художнього тексту, як лінгвістичний аналіз тексту, як лінгвістика тексту. Лінгвістичний аналіз дозволяє висвітлювати механізми кореляції гетерогенних рівнів мови в текстовій архітектоніці, демонструвати інноваційні підходи, технології та інструментарій структурної організації тексту, спираючись на сучасну теоретичну базу лінгвістики тексту. Лінгвістичний аналіз тексту є загальнофілологічною наукою, що підсумовує знання з вивчених дисциплін, формує у свідомості майбутніх філологів особливе мовне чуття, виробляє навички тлумачення глибинних смислів у текстах різних жанрів та стилів. Завдання курсу: ознайомлення з основними поняттями, принципами, правилами та методиками лінгвістичного аналізу тексту; вироблення професійних навичок аналізу мовної та смислової організації художнього й нехудожнього текстів; оволодіння методикою цілісного й часткового лінгвістичного аналізу тексту; формування навичок правильного визначення типів текстів із погляду лінгвістичних критеріїв їх розрізнення, застосування різномірних мовознавчих методів аналізу тексту; вироблення вмінь інтегрувати текст одиницями різних рівнів; визначення основних наукових теорій, понять та термінів [7; 8].

Відповідно до поставлених завдань у результаті засвоєння дисципліни "Лінгвістичний аналіз тексту" формуються такі компетентності:

- здатність аналізувати особливості текстів різних стилів і специфіку лінгвістичного аналізу, різновидів аналізу художнього тексту;

- здатність володіти принципами та навичками практичного аналізу тексту різної стилістичної конфігурації;
- здатність оперувати термінологічним апаратом дисципліни;
- здатність володіти методами й прийомами створення, інтерпретації та трансформації різних видів і типів текстів.

Отже, сучасній школі потрібні професійно компетентні, творчі вчителі, які вміють працювати в колективі, чітко розуміють свою роль у суспільстві, мають широкі за обсягом і глибокі за змістом знання, уміння й навички, здатні застосовувати їх на практиці. А тому основною метою сучасної вищої освіти є підготовка кваліфікованого педагога відповідного рівня та профілю, конкурентоспроможного, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Література

1. Аркушин Г. Л. Українська діалектологія : робоча навч. прогр. та метод. реком. для студ. II курсу денної та заочної форм навч. спец. "Укр. мова і література" / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 100 с.
2. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови. Практичний курс : навч. посіб. / Бабич Надія Денисівна. – Львів : Світ, 1993. – 376 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 332 с.
4. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства : короткий нарис : навч. посіб. / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища шк., 2006. – 143 с.
5. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів та пед. ін-тів / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища школа, 246 с.
6. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посіб. / С. І. Дорошенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
7. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. Є. Єщенко. – К. : ВЦ "Академія", 2009. – 264 с. – (Серія "Альма-матер").
8. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Ірина Миколаївна Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. / М. П. Кочерган. – 3-тє вид., стереотип. – К. : ВЦ "Академія", 2014. – 304 с. – (Серія "Альма-матер").
10. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр "Академія", 2003. – 464 с. – (Серія "Альма-матер").
11. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підруч. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за заг. ред. Л. І. Мацько. – 2-ге вид., випр. – К. : Вища шк., 2005. – 462 с.
12. Сучасна українська літературна мова : підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. ; за ред. М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 2000. – 430 с.